

tega škodljivega zastarelega duha je Josip Vidmar. Jaz sam sem svojčas načel z njim debato, pri čemer sem mu očital nerazumevanje sodobne miselnosti. On mi na glavne točke in to predvsem na očitek nesodobnosti sploh ni odgovoril. Njegovo razlaganje Cankarja, ko je popolnoma neorgansko iztrgal iz njega eno samo edino podobo Kantorja, pa je dokaz, da se ne more vživeti ne samo v duha sedanjosti, ampak tudi ne v duha preteklosti.

Zato mislim, da je za vsakega kritika sodobne generacije samo izguba sil, če se da izvabiti na namišljene probleme, ki zanj sploh ne obstajajo. To še prav v poslednjem času, ko doživljamo, da služijo boji duha samo še za sredstvo ljudem, ki so željni političnega boja, in se tako stvari, ki nimajo z dnevno politiko in z nobenimi strankami nikakega opravka, profanirajo. Obudimo v spomin svetopisemske besede, da bo prišel dan žetve in takrat bo šlo žito v žitnice, plevel pa bo sežgan. Za mladega kritika polje delavnosti ni v debatah, ki so same sebi cilj, ampak v vživljanju v domačo in tujo sodobno literaturo, v potrpežljivem grajenju sveta, ki bo sodobni slovenski literaturi odgovarjajoč, jo podpiral in ji koristil, in ki bo tako ostal.

PRVO POGlavJE ŽIVLJENJA

ODLOMEK IZ DELA »BOGOVI PADAJO« — MIRKO JAVORNIK

Popoldne se je bilo že nagnilo proti mraku in nista niti opazila, zakaj gole jelše, ki so se narahlo zibale nad steklenimi vodami, razlitimi vse križem po loki, niso metale nikakih senc. Nebo je bilo enakomerno sivo kakor žalost, na nobeni strani ni bilo mogoče slutiti sonca.

Ko sta hotela zlesti iz grmovja, sta od daleč zagledala novega učitelja in Slaparjevo Tonco, ki sta šla po stezi čez loko. Cirilu se je dekle zdelo vse drugačno, pa se dolgo ni mogel spomniti, zakaj. Šele ko sta stopila drug za drugega, da je šel učitelj za njo, je spoznal, da se je nekam čudno razvila v širino.

»Zakaj pa je Tona tako debela?« je vprašal Lojzeta.

Lojze je za hip začudeno pogledal, kot da je Ciril vprašal nekaj neverjetnega. Potem se je pomenljivo zasmel, kakor imajo navado otroci, ki mislijo, da dosti vedo.

Ciril ga je gledal in ni vedel, zakaj se smeje.

Lojze se je še hip smejal, a ne več prav iz srca, nekam prisiljeno. Potem se je odsekano vzel na prste in bruhal Cirilu v uho:

»Ker bo imela otroka!«

Ciril je raztegnil oči. Pogled se mu je v sunkih ustavljal zdaj na drevju, zdaj na vodi, ki jo je veter kodral, zdaj na Lojzetu, kot da ne verjame. Čez čas je polglasno ponovil:

»O—tro—ka...«

Lojze se je nemirno prestopal. Ciril je bil še premlad, da bi mu smel povedati. V resnici sta bila enako stara, a Lojze se je imel za starejšega, ker je vedel več takih stvari. In sam tudi ni bil do konca prepričan, še manj kot o Miklavžu, o katerem sta prej govorila. Cenetov France je poleti pri kopianju pripovedoval te stvari, zvedel jih je od vojakov, to se pravi od purša Jana, h kateremu so hodili po suhar in ki je govoril skoraj čisto po naše.

Lojzetu se je zdelo takrat vse neskončno neverjetno in gnusno, da je jokal. Potem je pa zmeraj razmišljal tiste stvari in s Francetom sta se pogovarjala ure in ure. Rad bi bil vprašal kakega velikega človeka, ki bi moral vse to natančno vedeti, kako in kaj, pa se je bal, da bi ne bil doma tepen. Včasih je poslušal odrasle in ujel tu pa tam besedo, ki je spadala v Francetovo pripovedovanje in dala sklepati, da je vse res, kar je pravil.

Ciril ni razumel.

»Meni — so — mama — rekli — da — štorclja — nosi otroke,« je jecljal.

Lojze se je spet zasmejal in še bolj mu je bilo nerodno. Potem je potegnil Cirila k sebi, prav tesno, in mu pripovedoval, kot je slišal. Težke besede, umazane kakor vojaški škornji, so se nedolžno valile iz otroških ust.

Ciril je z odprtimi usti sesal besede vase in kar na lepem so mu planile solze v oči.

»Saj ni res! Saj — ni — res!« In je ob vsaki besedi zacepetal.

»Pa vprašaj mamo!« je hladno odvrnil Lojze.

»Ni res!« je vztrajal Ciril.

»Pa nič!« je zaključil Lojze.

»Saj to je greh, ko govoriva nemarne stvari,« se je spomnil Ciril.

Lojze je obstal. Na to ni mislil. Potem je sploh vse to greh. In bosta prišla v pekel. Za hip ga je bilo malo strah, a potem se mu je zazdelo vse tako prijetno daleč, ko se je hipno rešil mučnosti:

»Saj pojdeva k spovedi.«

Oddahnila sta si in sta se začela loviti po žvrkajoči loki. Učitelj in dekle sta bila že zdavnaj izginila za golim, gostim drevjem.

Otroka sta se podila vse naokrog in vse vprek. Z gibanjem je rasla objestnost. Začela sta vpiti, kar jima je prišlo na jezik. Tiste brezsmiselne, brezzvezne besede, ki jih sprosti v človeku razgibanost telesa. Nazadnje sta metala iz grl še tiste grde besede, ki sta si jih bila prej razodela. Nič se jima ni zdelo čudno.

Na drugem bregu je nabirala dračje mlada, razuzdano nabuhla ženska. Začula je kvantarsko besedo, kot je po njej nezavedno hrepenelo njeno uho in je prisluhnila. Ozrla se je v smer, odkoder je beseda priletela.

Tekala sta križem po travniku in kadar sta pritekla na breg nasproti ženski, sta ji vrgla na ono stran vse besede, ki sta jih vedela od prej. Ženska se je s širokim rezgetom režala in se od časa do časa udarila po bokih.

Ciril ni ženski prav zaupal in se mu je v začetku dobro zdelo, da je na drugi strani. Drugače bi lahko tekla za njima in ju pretepla, ko kričita take stvari, ki se jih ne sme.

Bežala sta naprej, v meglah so odmevali zmedeni kriki:

»Tončka — ima — fantka — fantka-a-a!«

Pri tretjem srečanju na bregu je ženska odgovorila otrokoma nazaj še težjo besedo. Takrat se je Ciril ustavil, kot da je nekaj težkega padlo nanj.

Kaj, če je res, kar je pravil Lojze? Ko mu je pripovedoval, mu je pač verjel, a samo tako pri vrhu, prav na koncu samega sebe je bil pa še in še prepričan, da ne more biti res.

A zakaj je ženska poslušala, ko sta vpila? Zakaj ju ni ozmerjala, če bi jima že ne hotela razodeti skrivnosti? Smejala se je, kot da sta ji govorila bog ve kaj veselega in prijetnega. Zakaj je potem še sama s slastjo pograbila za psovke in navrgla kopico še hujših?

Morda je vendar res. Cirila je zgrabilo, kakor da je pritekkel nekam v zagato in ne ve ven. Nikamor, nikjer ni izhoda. Od povsod rine vanj v bolečih sunkih to negotovo razkritje.

Od nekje se je pojavila podoba Tonce. Ko je stisnil oči, da bi je ne videl, se mu je prikradla med prsti pred oči rezgetajoča ženska. Stresel je z glavo in od vseh strani je tisoč Lojzetovih obrazov govorilo temno in neverjetno razodetje.

Kar samo od sebe je prišlo naveličanje. Čutila sta, da sta lačna. Če bi šla zdaj domov in bi dobila kruha? Pa zdaj ni ne božič ne velika noč, zato ni kruha, ki se tako lepo smeje s polic in je vsak hleb kakor sladko belo sonce. Tako prijetno ga je jesti. Vseeno kakšen je. Če je svež, poka in se kar izgublja v ustih, če je star, ga moraš trdo gristi, da te čeljusti nasladno srbe in se kar kri poceja iz dlesen.

Brž sta požrla veselje, ki se je spočelo vnaprej iz lakote. Vedela sta, da ne smeta domov, ker bi ju več ne pustili na potepanje. Bilo je še prezgodaj. Kaj, ko bi šla še na postajo? Po smodnik in rakete. Po komis.

Ognila sta se hiš in po zavrtih šla počasi proti cesti, ki je držala na postajo.

Cesta je bila razvožena; iz blata je štrlelo na gosto zmečkano kostanjevo listje. Megle so se pobesile čisto tik do golih vej in vrhov, ozračje je bilo solzavo vlažno. Gozda ni bilo videti, kot da se je odmaknilo bog ve kam v daljavo. Cesta se je omahovaje izgubljala v megli. Daleč na zapadu se je izmed oblakov rahlo, žalostno prelijala rdeča proga. Vrane so letale prav nizko in lačno kričale.

Po oziminah ob cesti so se pasli konji, povsod, do koder je neslo oko. V velikih, strnjenih gručah, ki so vsak hip menjavale obliko, kakor čudna, lačna, črna zver. Drugje so samevali po dva ali trije kakor blodeča žalost. Zdaj pa zdaj se je iz megla utrgala cela vrsta splašenih živali in drvela čez ravan, brez cilja in brez konca, sproščene grive so divje plapolale v vetru.

Potem se je vse ustavilo in utihnilo, dokler ni osamljena mrha žalostno, zateglo zarezgetala, da so glasovi plahutaje leteli čez ravan kakor brezkraina, brezimna bolest in stiskajoče padali na ušesa.

Vojska.

Sinoči je utonil v jezeru neznan vojak, ki je hotel bogvekam domov. Videl je luči v daljavi in je hrepenel naravnost k njim. Zabredel je v vodo. Črno skrivnostno dno ga je potegnilo vase, puška in nahrbtnik sta ga potlačila. Ko je bil mrtev, so ga vode izbruhnile. V nahrbtniku so našli kruh, na prsih napol zbledelo sliko treh majhnih otrok. Najbrž jim je hotel nesti kruha. Ni mogel čakati, ko je videl, da na drugem bregu bedijo lačne luči.

Vojska.

Večeri so težki in krvavi, vetrovi vonjajo po smrti in smodniku, konji vse noči žalostno tulijo, pa ni od nikoder gospodarjev.

Vojska.

Oni dan je romala skozi vas trudna procesija mož z berglami, cunje so visele izpod sivih sukenj in na obvezah je lepela stara, suha, umazana kri. Prosili so krompirja, pa jim ga nihče ni dal. Mlada Ľampretovka je znorela, ko ni moža nazaj. Vse dneve in noči čaka ob oknu in poje zmeraj eno samo pesem:

Oblaki so rdeči,
kaj nek' pomenijo?

Tako žalostno, da mora vsak jokati, kdor jo sliši.

Vojska. Vojska. Vojska.

Šla sta po cesti in drobni postavici sta v megli smešno poskakovali. Včasih je planil čez cesto konj, upehan, razpenjen, stradanje mu je zožilo boke, da je letel kakor tenka, hrepeneča puščica. Kakor da jaha na njem smrt. Kar na lepem se je vzel na zadnje noge in zaplesal, potem spet zdrvel in spet sunkoma obstal, kot da je udarila vanj granata. Nato je poiskal najbližje zelenje in se začel pasti.

Težko sta se ogibala, še govoriti nista mogla.

»Greva jahat?« je vprašal Lojze.

Ciril je pokimal, dasi se je sam pri sebi bal in ni imel namena, da bi šel na konja.

Gledala sta, da bi kje ujela kako debelejšo žival, zaradi volka, ki ga dobiš na suhem hrbtu. Pa je ni bilo.

Upehana sta se ustavila. Proti njima je prišla majhna oslica. Pogledovala je, ne da bi krenila z glavo in kosila z repom sem in tja.

»I-a! I-a!«

Oslica se ni genila. Stopila sta k njej. Ciril jo je zgrabil za ušesa in Lojze je zlezal nanjo. Ko jo je hotel pognati, ga je nenadno otresla na tla.

Zaklela sta, grdo kakor voznika in poskusila še enkrat. Še enkrat ju je pometala na tla. Suvala sta jo in tepla, a nič ni pomagalo. Ni se zmenila, samo z repom je otepavala.

En dva, en dva.

Ciril je privlekel iz suknjiča buciko. Počasi se je približal oslici od zadaj in jo z vso silo zbadel v vime. Žival je planila in pretresljivo zatulila, da je šlo otrokoma skozi kosti.

Tulila je dolgo, kot da jo nekaj neskončno boli.

Cirilu se je v hipu zasmilila. Sram ga je bilo in hudo mu je bilo pri srcu, da bi samega sebe udaril.

Ko je utihnila, je stopil oprezno k njej in jo nalahno pobožal po glavi. Potem sta šla naprej.

Čez čas se je obrnil in videl, da se žival ozira za njima.

Na travnikih za postajo je bilo taborišče. Vlaki so vozili v ozkih presledkih. V živinskih vozovih so stali, sedeli, ležali vojaki, nekaterim so noge bingljale navzdol. Drugi so obirali uši, tretji so metali patrone ven. Včasih se je kdo spozabil in je ustrelil v zrak, da je topo odmevalo od nizkih bregov.

Nekdo je zlezal na streho in počasi in zamišljeno cefral obledelo črnorumenasto zastavo in si ovijal noge z zamazanimi krpami, ki jih je natrgal iz nje, kakor da ne ve, kaj dela.

Ko je videl smejoča se otroka, je zaklel nanju in jima zažugal z bajonetom. Otroka sta mu stegnila jezike.

Vagoni so lezli počasi, vojaki so viseli vsepovsod kot čebele.

»Zakaj nihče ne poje?« je vprašal Ciril. »Saj je konec vojske. Ko so šli fantje v vojsko, so peli. Zakaj pa zdaj molče, ko gredo domov?«

Nekdo jima je pomahal z roko. Opletavo in neodločno, da nista vedela, ali ju pozdravlja, ali jima žuga. Zato se mu še zasmejala nista.

V zadnjem vozu so jedli komis.

»Lojze in Ciril sta poskočila.

»Komis, komis!«

Vojaki so se komaj ozrli, le eden je trudno pljunil proti njima.

Stemnilo se je in od daleč so se oglašali zvonovi. Ogenj na travniku se je polegel in vojake je začelo zebsti. Vse je utihalo, le vlaki so dolgo in ostro tulili. Postajne luči so se rahlo pozibavale v svetlem kolobarju, ki se je sklepal krog njih.

Ciril ni mogel več najti Lojzeta.

Bog ve kje se je zmešal med vojake.

Zamislil se je, da je že pozno, in oglašil se je strah, kaj bo doma.

Počasi in z bojaznijo se je odpravil proti vasi.

Poslušal je, kako je za njim odmeval štropot nerodnih čevljev, ki so udarjali po lužah in po blatu. Včasih se je ustavil in prisluhnil. Mislil je, da sope bogve kdo za njim, pa ga je plašil le lastni dih.

Tako samotno in temno je bilo, da je pospešil korake, ko je vzrl prve luči v vaških oknih.

Spomnil se je na tiste grde besede, ki sta jih prej govorila z Lojzetom in hudo mu je bilo. Nekaj ni prav storil. Tema je grozila od vseh strani in mu težila srce.

Oddahnil se je, ko se je spomnil, da bo jutri spet dan in bo pozabil na vse. Želel je, da bi bilo čim prej jutri.

A jutri bo treba v šolo. Spet se je stesnil ob tej misli.

Danes dopoldne ga je učiteljica tepla, ker se je igral. Ne z rokami. Našobil je usta in sesal lica navznoter. Vedno bolj in vedno bolj, kar na lepem je močno cmoknilo, kot da je nekoga glasno poljubil. Vsi so se ozrli vanj.

Ni mislil nič hudega in je nedolžno zrl učiteljico, ki je najprej zardela. Ni vedel zakaj. Potem je pa planila k njemu in ga začela tepsti po obrazu. Glava je odletavala od roke do roke. V strahu jo je sklonil in pokrtil lica z rokami. Udarci so leteli na glavo.

Ko se je učiteljica utrudila, je vso uro jokal. Bolelo ga je. Še bolj pa zato, ker ni vedel, zakaj je bil tepen. Vedel je, da bo učiteljica povedala materi. In sram ga je bilo, ker so se mu smejala, še Mici Premkova, ki sta bila prijatelja.

Še ona se je smejala. A kar ni mogel biti hud nanjo. Ni mogel, ker sta bila prijatelja. Rad jo je imel, tako čisto po svoje, da še v sanjah ni zvenelo po Lojzetovih besedah. Včasih ga je bilo sram, če so rekli, da se imata rada, a je vendar tako rad hodil tja in čisto drugačen je bil ob nji. Nekaj čudnega je šlo po njem, nekaj takega, kar je bilo med tistim bodečim strahom, ki je planil vanj, ko ga je Lojze pahnil v zvoniku proti linam, in med tisto toplo sladkostjo, ko se mu je nekoč pri blagoslovu zdelo, da vidi, kako stopa Jezus v monštranco.

V šoli sta si pisala listke. Tako, kot je na skrivaj prebiral na kartah, ki jih je sestra dobivala od fantov pri vojaki: Draga prijateljica, kako se kaj imaš? Jaz se imam dobro. Te pozdravlja... Do tu mu je šlo zmerom gladko, naprej pa ne.

Rad bi bil napisal »Tvoj Ciril«, nekaj ga je sililo k temu, pa ko je zapisal, mu je kri bruhnila v glavo in je vse raztrgal.

Če bi to zapisal, bi bilo tako, kot da jo ima rad. Tega ni hotel in ob tej misli mu je šlo na jok. Če se imata dva rada, pridejo otroci na svet, mu je dejala mati.

Otroci — to bi bilo, kot je prej pripovedoval Lojze. Vse robate besede so zazvene in tako se mu je vse zastudilo.

Ne, ne!

Hotel je, da ne bi mislil na to, a bodeče predstave so ga preganjale. In nad vsem je zagledal njen obraz. Prosil jo je, naj ne gleda teh grdih, grdih stvari, zakril je obraz z rokami, a podobe niso hotele izginiti.

Stiskal in tlačil si je roke v oči, pa jih ni mogel oslepiti. Ves je drhtel od te čudne borbe, a ji ni mogel ulti.

Ne, ne! Saj to ne sme biti.

Da bi Mici in on — — kot je pravil tisti purš.

Ne, ne!

Saj je nima rad. Saj je nekaj čisto drugega. Tako lepo in svetlo, kakor v cerkvi pri deseti maši, kadar je sonce in je tako prijetno opazovati, kako plešejo tiste drobne živalce v svetlih trakovih. Zadnjič je celo pozabil zvoniti za povzdigovanje.

Razveselil se je, da je začel misliti nekaj drugega, a kot blisk so mu spet vznikle v duši stare podobe.

Spet je bežal pred njimi, začel je teči, da je blato škropilo do vrata, potem se je ustavil in začel brezmiselno ponavljati:

»Jezus, Jezus, Jezus!«

Priropotal je voz in Ciril je nehote odskočil, da ga ne bi drveči konji obmetali z blatom in lužasto vodo, ki je letela izpod kopit.

Zdelo se mu je, da je med ženskami na vozu začul materin glas in zavedel se je, da je že pozno.

Źepen bom.

Ni se bal toliko udarcev, mati je bila šibka in ga ni tako bolelo. Niti jokal ni. Nalašč ne, ker je vedel, da je še bolj jezna, če ne joka.

Jokal je samo ob besedah.

Kadar mu je očitala, da ne bo nikdar nič iz njega. Da je baraba in da ne bo šel v šolo. Da gleda kakor oče in da bo tak kakor on.

Takrat mu je bilo najhuje. Začelo ga je daviti, trma in užaljeni ponos sta stiskala solze iz njega. Ni jih mogel ustaviti, čeprav je grizel z zobmi.

T a k ni maral biti. Sploh ni maral slišati o očetu, ki je bil v Ameriki. Kadar je prišlo njegovo pismo, je bil jezen, ker sta se mati in stara mati norčevali iz njega, da bo moral tudi on v Ameriko. Kadar so mu doma grozili, so dejali, da bo prišel ponj oče.

Bal se ga je.

Dolgo je že bilo, odkar je odšel oče v Ameriko. Doma mu niso nikdar rekli, da ga mora imeti rad. Kadar so se drugi otroci pogovarjali o atih, ga je bilo sram in najrajši bi bil ušel.

Doma so zmeraj govorili, da je oče ničvreden. Mama ga je klela in rekla, da je on vsega kriv. In da mu ni bilo nikdar nič zanjo, ne za Cirila ne za sestro.

Ko so se učili četrto božjo zapoved, se mu je zdelo, da je to zmota, da zgodbe in katekizem lažejo.

Gospod kaplan je dejal, da morajo moliti vsak dan za starše, ker so starši njihovi največji dobrotniki, skrbe zanje, jih oblačijo in trpijo zanje.

Ciril se je vse to zdelo laž.

Mamo je imel rad, a se je je bal, ker je zmerom govorila, da ga ne mara in da bo šla kar stran. Sploh je ni bilo dosti doma, vedno je bila kje v službi in kadar je prišla, mu je bilo nerodno.

Včasih je hotela, da bi jo poljubil vpričo drugih. Bilo ga je sram, ker so se mu potem smejali in ni hotel. Potem je pa rekla, da je ne mara in da je ne bo nikdar več videl.

Ob takih hipih je jokal. Rad bi jo bil prijel za roke in zlezal k nji ter jo lepo, lepo prosil, naj ga ima rada in naj ostane.

Kadar je poskusil, ga je pahnila od sebe. Skril se je v kot in je jokal tako dolgo, da ni imel več solz.

Ni vedel, zakaj joka, samo nekaj ga je stiskalo in bolelo in zdelo se mu je, da je čisto majhen in tako sam, tako žalostno sam.

Misli je, da je vsega kriv oče in ga je začel mrzeti. Polagoma se je dvigalo v malenkostnih sunkih v njem spoznanje, da je oče nekaj strašnega, od katerega izhaja vse zlo. To besedo si je bil zapomnil iz župnikove pridige in zdela se mu je tako tuje strašna, da si jo je mislil samo pri očetu.

Ni vedel, da bi kdaj drugače mislil o očetu. Tako od vekomaj je bila v njem grozeča njegova podoba. Nič se ni spominjal, kako je bilo, preden je odšel v Ameriko, a mama je dejala, da ga oče ni maral, da ga je zmeraj tepel, zato, ker je bil njej podoben.

Ciril tega ni razumel. Sploh dosti stvari ni razumel.

Zakaj je oče tam?

Zakaj je mama taka?

Zakaj ga mama ne mara?

Zakaj je pripovedoval Cenetov France tisto pri kopanju?

Zakaj je vse tako?

Zakaj je Bog hudoben in noče, da bi ga imela mama rada in bi prišel oče iz Amerike in mu prinesel igrač kakor Francetu, kadar je prišel od vojakov?

Zakaj?

Zakaj? —

Bil je že med hišami. Tu in tam se je iz odprtih vrat svetilo. Nekje se je na mizi kadil krompir, bel in debel, da je kar sijalo od njega. Dišalo je po večerji in po domu. Sploh tisti čudni vonj, ki se vije zvečer okrog hiš.

Pri Lojzetovih je skozi zaprta okna začul slabotno ječanje.

»Zofi!« je pomislil in se spomnil na smešno rdečo glavico, ki mu jo je pokazal Lojze. Po prstih sta se splazila do vozička, kjer je spala in Ciril je zavohal oster, kisel duh po otrocih, ki močijo posteljo in ni maral več gledati tiste rdeče, zoprne glavice.

Sovražil je majhne otroke, ki se ves dan derejo in kadar je katerega slišal, bi ga najrajši vrgel ob tla. Zakaj ječi, ko mu nič ni?

Vprašal je Lojzeta, zakaj so sploh kupili Zofi.

Rekel je tedaj, da ne ve. Ata je prišel iz vojske in mama je rekla, da so jo zato kupili. Samo kadar je ata doma, lahko kupijo Zofko.

Njegovega očeta ni doma in niso kupili nobenega otroka.

Spet so se povrnila težke in grde misli in spet mu je bilo hudo.

Prav na koncu vseh begajočih in pregnetajočih se slik je vstal oče in mu grozil.

Ciril se je ustrašil.

Na mah je vse izginilo, samo oče se mu je vrtal v oči. Neizprosno, kot da ne vidi, da se ga boji.

Potem se je dvignila v njem mržnja.

»Udaril ga bom, kadar pride.«

Na mostu je že gorela petrolejka z napol odlomljenim štulastim ogrodjem. Drog se je bil nagnil in železje, iz katerega je bilo izbito vse steklo, je bilo na eni strani skrivljeno. Od bogve čigave objestne roke.

Jelše ob bregu so šumele, suho listje je odletavalo in plamen samotne luči je vztrepetaval v vetru kakor boječe roke.

Ciril se je sklonil čez ograjo.

Jez je moral biti zaprt, zakaj voda je tekla mirno in tiho, brez poskakanja. Odsviti in odbleski luči so trepetali kot dolge, presekanе zlate proge na valovih. Včasih se je katera stegnila in izginila.

Gledal je v vodo.

Od hipa do hipa je vzrl v globini obris svoje glave, ki se je sklanjala čez iz teme. Mostu ni bilo videti v vodi, samo tema, črna in sajasto gosta. Včasih se je zaiskril iz nje drobec luči, poskočil parkrat in izginil.

Ciril se je trudil, da bi zagledal v vodi svoj obraz in je razpenjal oči, da so ga bolele.

A ni videl ničesar. Samo medel in raztegnjen obris, ki se je iztezal v daljavo in noč kakor izgubljena pot.

Pred domačo hišo se je previdno ustavil in poslušal.

Nikogar ni bilo čutiti.

Ob vratih je žarela svetla proga. Zdaj se je svit ojačil, zdaj upadel, kakor so vzplapolavala polena na ognjišču.

Iz skednja se je svetila luč.

»Tam so,« mu je planilo po glavi in nalahko je odrinil vrata.«

Po tiho je zlezel v hišo, se brž slekel, skrnil obleko in čevlje pod peč ter legel v postelj.

Postelje so stale skupaj. Zagrebel se v žleb med obema in se pokrnil s pogrinjalkami. Eno je malo zvlekel, da je njen rob segal čez drugo in da je bil žleb zakrit. Potem je poslušal.

Kmalu so zaškripala vežna vrata in mehak korak je copatasto podrsal po škrleh.

»Ivanka,« je čutil Ciril.

Popravljala je ogenj. Nekaj je zacvrčalo; zajavkala je polglasno.

»Spekla se je,« je uganil Ciril. Dobro se mu je zdelo, da je tako blizu nje, pa ga niti ne sluti. Vrata so bila le priprta in je lahko vse slišal.

Čez čas je zasijala luč ostro in mirno skozi vrata. Stara mati in mama sta prišli. Mama je stopila v hišo in pogledala po kotih.

»Še zdaj ga ni, mulca!«

»Bog ve, kam se je potepel?«

»Nocoj jih bo pa dobil.«

»Nič večerje mu ne pustite, mama.«

Potem so utihnile. Čulo se je le ropotanje skled in loncev. Zadišalo je po masti. Ciril je bil lačen

»Ivanka, stopi no pogledat k Lojzu.«

»Saj ga ne drži drugje kot pri tistem klapouhcu.«

Sestra se je kmalu vrnila in je pravila, da je Lojze že v postelji, da sta bila na postaji in da se je Ciril nekam izgubil.

»Da bi se mu le kaj ne zgodilo?« je preko vsega nenadoma zaskrbelo mater.

»Ježeš, ježeš, ko je toliko granat in tega vražjega streliva.«

Umolknilo so in mama je prinesla večerjo v hišo. Ciril je previdno kukal skozi špranjo, a ni videl ničesar, ker je bila sopara tako gosta, da je vse zavijala vase.

Mama je stopila na stol, da bi obesila luč; kavelj se je bil nekaj pokvaril in postavila je svetiljko na mizo, da bi popravila. Ciril je gledal. Rad bi ji bil šel pomagat, ker je vedel, kaj je nápak pri kavlju.

Mati se je vzpela. Luč in sopara sta bila za njo, da je jasno videl njeno postavo. Zdaj se je malo okrenila in v Cirilu je v hipu vse zastalo.

Nekaj nemogočega, neverjetnega, nerazumljivega je preblisnilo dobro dušo.

»Saj ni res!« je zamižal, kakor ob neznanem strašnem videnju iz sanj. Zagrebel se je v posteljo, kakor da beži pred smrtjo. V tepetajočem strahu je še enkrat počasi začel razpirati trepalnice, kot da se hoče čim jasneje in trdneje prepričati, da je nápak videl.

Vse širše in širše.

Vzdignil je glavo in čisto pozabil, da se še ne sme pokazati. Vse je izginilo, vse želje in sklepi in misli, hotel je samo videti, videti —

Potem so oči osteklenele.

Bilo je res.

Spoznanje se je v vrtajočih krčih oblikovalo do vse resničnosti.

»Mama je — taka — kot Slaparjeva — Tonca.« —

Glava je padla trdo nazaj. S pestmi se je udaril po očeh, kot da jih hoče kaznovati za tisto, kar so videle.

Misli so prestreljevale druga drugo.

Ni mogoče! Ni mogoče! Ni res!

Pogledal je še tretjič in zbolelo ga je prav do konca.

Bilo je res!

In mama bo dobila otroka.

In očeta ni doma.

In je vse res, kar je pravil Lojze.

In mama je taka — In očeta ni doma — In bo vendar dobila otroka — In ne bo imel očeta kot France. In bo pankrt. Pa saj ima Ciril očeta. In bo pankrt. In ga bodo zmerjali kot Franceta in Cirila tudi. In —

In — kaj bo z mamó?

Vse hitreje se je vse vrtilo. Kakor večni vrtiljak. Ne utegneš nikomur pogledati v obraz, samo veš, da se je odvrtil mimo tebe in te udaril.

Očeta ni doma. Mama bo dobila otroka. Ciril bo tepen. Zakaj? Saj moli za mamó in zna četrto božjo zapoved.

Skoraj ni dobro vedel, kaj je in zakaj gre. Samo na koncu srca, tam, kjer se vse neha, je čutil, da se je zgodilo nekaj silnega, velikega, smrtno težkega, čemur bi rad ušel, pa so mu noge zvezane in misli ukovane kot v sanjah, kadar ni mogel bežati, ko ga je preganjala smrt.

Saj so to tudi sanje.

Začel se je prepričevati, da spi.

Tedaj je zaslišal, da je mati stopila s stola.

Pogledal je v tretje. Luč se je majala pod stropom, ostri žarki so ga bodli v oči. V kotu je stala mati s sklonjeno glavo.

Bilo je res.

Bruhnil je v jok. Neutajljiv in neutešljiv, kot da je planil iz težkih. sivih sanj.

Mati se je prestrašena ozrla in stopila k postelji. Čisto je pozabila, da otroka ni bilo doma.

»Kaj pa ti je, Ciril?«

Ciril se je bolešno vil v ozkem žlebu, kakor da ne more iz tesnobe.

»Kaj te je strah?«

Stopila je še bliže in se sklonila nadenj. Pobožala ga je po glavi. V skrbi je izginila vsa jeza in oglasila se je mati.

Glava je bila vroča in mokra.

Skušala je otroka dvigniti, a ta je nenadoma planil kvišku, da jo je zadel z glavo v obraz ter se vrgel proč od nje, se zagrizel v blazine in božjastno ihtel.

»Ma-ma! Ma-ma! Ma-ma!«

Mati se je čudila.

Odgrnila je posteljo in potipala, če je mokro. Postelja je bila mrzla in hladna, da je potegnila roko nazaj in ni vedela, kaj bi.

V tem sta prišli stara mati in Ivanka.

»Saj je doma!« se je začudila Ivanka.

»Potajil se je.«

»Bogve, kako dolgo je že ležal v postelji, mi smo ga pa iskali.«

»Ciril, saj si bil priden. Nehaj jokati. Gremo večerjat.«

Mati ga je s silo dvignila in ga omahovaje nesla k mizi. Skušala je stisniti glavo k njegovi, a otrok je obračal glavo od nje vstran, navzdol, po strani.

Dve težki solzi sta ji kanili za bluzo in jo zapekli na prsih, da se je stresla, kot da se je nečesa domislila. Za hip je obstala, potem je začela otroka tolažiti.

»Strah te je bilo, siromak. Saj ni nikogar. Saj si priden. In boš jedel, da ne boš lačen. Kaj se ti je pa sanjalo tako hudega?«

Ko je sedla k mizi, ji je Ciril togo zdrsnil s kolen, a ga je spet potegnila nazaj v naročje.

Olupila mu je krompir, pa ga ni hotel.

Ves večer je ni pogledal. Ne nje, ne nikogar pri mizi in je trdovratno molčal.

Samo enkrat se je naskrivaj ozrl v materin obraz.

Zazdelo se mu je, da nima oči.

Sredi noči se je prebudil. Napol je slišal razburjene, pritajene ženske glasove, ki so postajali jasnejši in razločnejši. Ni se mogel dolgo zavesti, kje je.

Potem je začutil drhtenje ob sebi.

Ležal je ob materi. V njenem glasu je trepetal jok.

Zakaj joka?

Ali jo je strah?

Potem se je čisto prebudil in razumel besede.

Stara mati in mati sta se prepirali. Ni mogel spoznati, zakaj gre.

Stara mati je kar v sredi siknila besedo, ki je bila tako grda kakor druge, ki jih je vedel od Lojzeta.

Ni verjel, da je res tako rekla. Pridržal je dih, da bi ne slišal.

Mati je jokala.

Stara mati se ni hotela ustaviti; za prvo besedo je vrgla v temo drugo, tretjo. In še deset za njimi. Cirila je bilo groza.

»Molčite. Lepo vas prosim. Zaradi otrok!« je prosila mati.

»Ne. Bodo vsaj videli, kakšno mater imajo.«

Ciril si je zamašil ušesa.

Mati je začutila, da je buden in se je ukrotila.

»Otrok, spi!« je zajokala, da ga je zapeklo. Stisnil se je k nji.

»Mama!«

Še ni popolnoma razumel, kako in kaj je vse. Noč je bila čudna, ni vedel, kje leži. Okno se je svetilo na drugi strani kot po navadi. Stara mati še ni nehala. Govorila je vedno hujše in hujše stvari.

Mati jo je prosila z obupom.

Naenkrat je Ciril vse razumel.

»Kdo bo pa skrbel za pankrta? Misliš, da bom jaz!«

Mati je jokala.

»Pustite me na miru! Sicer se končam!«

Starka ni nehala, Ciril jo je začel v solzah prositi, naj bo tiho. Potem je začela zmerjati še njega. Potegnila ga je stran od matere.

»Pojdi proč od vlačuge!«

Mati je z zadušnim, obupnim, ranjenim vzklikom planila kvišku in pritrkala otroka k sebi.

»Pustite ga! Otrok je moj! Moj!« je zarjovela.

Stisnila ga je k sebi, da ga je zbolelo. Stara mati je kar na slepo grabila za njim in ga stisnila za lase ter ga vlekla k sebi, da je zaječal.

Tedaj ga je mati vrgla proti nji.

»Tu ga imaš, hudič!«

Skočila je s postelje.

Ciril je pozabil na vse. Na smrt in bolečino.

»Mama, mama! Kam greste? Kam greste, mama!« Glas je rasel v bojazen.

Ni bilo odgovora; tesno je prisluškoval. Hipi so se raztegnili do neskončnosti. Drgetal je in srce mu je toklo, kot da se bo zgodilo nekaj strašnega.

Kar na slepo se je vrgel s postelje in v divji zmešanosti tipal po temi. Samo tuje stvari so mu silile pod roko, take, ki jih podnevi ni nikoli bilo tam.

Kje je, kje je?

Sredi sobe je našel mater. V rokah je držala vrv.

Zakaj hoče imeti vrv? Streslo ga je. Neznani strah je presekal dušo. Na sredi sobe je stala smrt. Lasje so se mrzlično ježili in onemogel pot je lil z njegga. Zgrabil je vrv in jo hotel potegniti materi iz rok.

»Mama, kam greste?«

»Proč, da me ne boste nikdar več videli.« S sunkovitimi, brezobzirnimi gibi se je skušala oprostiti drobnih klešč.

»Mama, ne smete iti, ne smete iti!« je prosil drhteči glas in šibke roke so z vso silo vlekale vrv. Otroku je obupana vročina butala v glavo, napenjal je vso moč.

»Pusti me!« je pridušeno drhtela mati. »Pusti me, otrok! Pojdi v posteljo!« Ni je slišal.

»Ne grem, dokler ne greste vi! Mama, mama!«

Solze so mu drvele čez lica in se mešale v proseče besede. Izgubljal je zveze in ni prav nič več vedel, zakaj vsa ta čudna, trudna noč. Mama hoče proč od njegga. Potem bo sam in bo prišla smrt.

Mimo okna so zazveneli tuji, trdi koraki. Stresla se je, kakor v streznjenju.

Otrok se ji je zasmilil, da je začela pozabljati nase. Polagoma je spustila vrv in ga prijela, da bi ga nesla na postelj. Ni hotel iti, dokler ni obljubila, da gre tudi ona. Oklenil se je je trdo, da jo je davilo.

S težavo ga je prinesla do postelje in ga hotela odeti.

Bila je dobra, obup jo je popustil in čudna trudnost vsega je legala nanjo.

Vse prigovarjanje ni pomagalo. Otrok je ni spustil. Morala je sedeti z njim na postelji; kadar se je zganila, so jo drobne roke z vso silo stisnile za vrat.

Bila je uklenjena v te drobne, nerazklenljive klešče svoje lastne krvi.

Začela je jokati. Zavedala se je samo svoje bede.

»Mama, kaj vam je?« Privil se je ves k nji.

»Oh, otrok, saj ne moreš vedeti, kaj. Boš že izvedel, še prezgodaj in takrat ti bo hudo.«

»Mama, saj vem!« je zajokal.

Za hip se je prestrašila. Kakor prepad se je odprlo v njej. Omahnila je.

»Ne, ne, Kristus, saj še deset let nima!«

»Ne veš, otrok, ne veš,« je jokala.

Tako sta sedela drug ob drugem, dokler se ni začelo za okni svetliti. Ciril je bil utrujen, in počasi, kakor je rahlo prihajal dan, se je vse zmedlo in spredlo v izmučeni glavici: jok, sanje, smrt, Tonca, oče, mati, učiteljica, Lojze ... Nič več ni vedel, kam bi se obrnil in kam bi pogledal.

Zaspal je.

Mati je nalahko snela glavo iz njegovih sklenjenih rok, razkleniti jih ni mogla, položila otroka na blazino, ga pokrižala in zavila. Dihal je nemirno, čutila je, da mu bije srce prehitro.

Zasmilil se ji je, da ga je poljubila.

Potem je s trudnim vzdihom legla kraj njegga.